כיתה ז' | ספרות | שיעור 2 מתוך 4 | 45 דק'

ממלכתי וחמ"ד: הסיפור מופיע ברשימות היצירות של משרד החינוך לחטיבת הביניים, בממלכתי לכיתה ז' ובחמ"ד לכיתות ז'-ח' (בנושאים "זהות ושייכות" ו"חגים ומועדים: סליחות"). בדקו את רשימת היצירות של בית הספר ושל הפיקוח בזרם שלכם.

תחת המיטה ובדרך ליער: מתח, תחפושת וחשד

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יזהו אמצעים ליצירת מתח בסיפור: השהיה, משפטים קצרים, פרטים מסתוריים
- התלמידים יתארו את התחפושת של הרבי ויסבירו מה היא מסתירה ומה היא מגלה
- התלמידים יעקבו אחר מחשבותיו המשתנות של הליטאי ("צדיק הוא ביום וגזלן בלילה")

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מקרב אדם "למעלה" יותר: תפילה בבית הכנסת, או מעשה טוב בסתר לאדם אחד?

בשיעור 2 שואלים: למה הרבי צריך להתחפש כדי לעשות את מה שהוא עושה?

📖 הסבר למורה

בחלק האמצעי של הסיפור הליטאי שוכב כל הלילה מתחת למיטת הרבי ולומד בעל-פה כדי לא להירדם. לפני הסליחות הרבי קם, מוציא מהארון בגדי איכר (מכנסי בד, מגפיים משוחים בזפת, אדרת שער, מצנפת וחגורת עור) ומתלבש בהם, לוקח חבל וגרזן, ויוצא מהבית. הליטאי עוקב אחריו כמו צל. הרבי יוצא מהעיר, נכנס ליער, כורת עץ, חוטב אותו לבקעים, קושר חבילה ונושא אותה על הכתפיים חזרה לעיר.

פרץ בונה כאן מתח בכמה דרכים: הוא מתאר כל פעולה בנפרד, בשרשרת של "ו...ו...ו" ("וקם, ועשׂה מה שעשׂה, ונגש אל ארון הבגדים"); הוא משהה את ההסבר, כך שגם הקורא וגם הליטאי לא יודעים מה קורה; והוא נותן לנו לשמוע את המחשבות של הליטאי, שהולכות ומחשידות: אולי הוא חולם ("לא חלמא חזיא"), אולי הרבי "צדיק הוא ביום וגזלן בלילה", אולי "יצא הזקן מדעתו".

התחפושת היא מוטיב חשוב: הרבי, האיש החשוב ביותר בעיירה, מתלבש כאיכר פשוט. התחפושת מסתירה את זהותו, וכך מאפשרת לו לעזור בלי שאיש יידע, ובלי שהאלמנה תתבייש. זה רמז ראשון למה שנגלה בשיעור 3.

📚 הקטע הנלמד (מתוך פרויקט בן-יהודה)

מילים קשות: **כשעה חדא** (ארמית) = כשעה אחת; **גועה בבכי** = פורץ בבכי; **אימה חשכה** = פחד גדול; **בגדי אכר** = בגדים של איכר (חקלאי) גוי; **לא חלמא חזיא** (ארמית) = לא חלום הוא רואה; **בלאט** = בשקט; **דבר-בליעל** = מחשבה רעה; **בקעים, גזרים** = חתיכות עץ.

"אם לא למעלה מזה": מתחת למיטה, התחפושת, היער

ועוד באותו היום, בין מנחה למעריב, התגנב הליטווא"ק אל חדר-משכבו של הצדיק, וישכב תחת מטתו... ואינו מתיירא, שמא תתקוף עליו שנתו, הלא ליטווא"ק הוא! ובוחר הוא לו איזו מסכת ולומד אותה בעל-פה.

ושכב כל הלילה, ולמד בעל-פה!

כשעה חדא, קודם שקראו לסליחות, הרגיש הליטווא"ק שהצדיק מתהפך על משכבו, שהוא נאנח וגונח, גונח ונאנח. והנה ידוע, שאנחותיו של הצדיק מנימירוב היו מלאות צער ויסורין, והשתפכות הנפש, וכל השומע היה גועה ממש בבכי! וזה אינו מפסיק מלמוד בלחש...

ושניהם שוכבים: הרבי על המטה והליטווא"ק תחת המטה.

כשקראו לסליחות, שמע הליטווא"ק, והנה רבתה התנועה בחדרים הסמוכים, בני-הבית יורדים ממטותיהם, מעלים הם נרות ונוטלים את ידיהם, ומתלבשים, והולכים, ופותחים את הדלתות... ואחרי כן שב הכול למנוחתו, והאור, שנזרע תחת מטתו של הצדיק מן החדרים הסמוכים, נדעך. והוא נשאר לבדו עם הרבי בבית.

אחרי כן הודה ולא בוש, שבאותו הרגע נפלה עליו אימה חשכה. כי לא דבר ריק הוא, להתבודד עם הצדיק בשעת הסליחות! אבל הליטווא"ק עקשן הוא – רועד הוא בכל גופו ושוכב!...

בינתים קם גם הצדיק ממשכבו.

וקם, ועשׂה מה שעשׂה, ונגש אל ארון הבגדים, והוציא משם חבילת בגדים שונים, דהיינו:

מכנסי בד לבנים, רחבים וקצרים, מגפים גדולים ומשוחים בזפת, אדרת-שׂער עבה ומצנפת שׂער גבוהה, וחגורת עור מצופה מסמרי נחושת – בגדי אכר!

ובאותם הבגדים התלבש הצדיק, ומצלחת אדרתו יצא קצה חבל עבה...

והליטווא"ק אינו מאמין למראה עיניו, והוא חושב, שנרדם בלילה ורואה חלום... אך לא חלמא חזיא...

והרבי יוצא מחדרו, והליטווא"ק קם בלאט והולך אחריו, כאותו הצל ההולך אחרי האדם.

והרבי עובר מחדר לחדר ובא לחדר-הבשׂל, וכופף ראשו אל מתחת למטת המבשלת, ומניף גרזן לחטוב עצים, ותוקע אותו לתוך אזורו, ויוצא את הבית.

והליטווא"ק אחריו, אף כי כבר עלה על לבו דבר-בליעל, כי הרבי צדיק הוא ביום וגזלן בלילה...

– – –

והולך הרבי בלאט ובצדי הרחובות, ואימת הימים הנוראים מרחפת בחוץ. ופעם בפעם בוקעת ויוצאת מאיזה בית אנחת חולה או פזמון של סליחות. והרבי צולל בצללי הבתים ויוצא לאור הלבנה בין בית לבית, והליטווא"ק אחריו... ולבו דופק כהד לכל פסיעה ופסיעה של הצדיק.

והנה הרבי יצא את העיר.

וסמוך לעיר – יער. והצדיק נכנס לתוך היער, ופסע כשלושים או ארבעים פסיעות בתוך היער, ונגש אל אלון רך, והוציא את הגרזן מאזורו והניפו, ויך בעץ – פעם, פעמים ושלוש, עד כי נפל העץ...

והליטווא"ק עומד מרחוק ורואה, איך שהצדיק חוטב את העץ לבקעים, ואת הבקעים לגזרים, ושהוא מוציא מצלחת אדרתו חבל ארוך, ועושֹה מהם חבילה, ותוחב את הגרזן באזורו, ומעמיס את החבילה על כתפיו, ויוצא את היער ושב העירה.

כפוף הולך הרבי תחת משׂאו. והליטווא"ק אחריו –

"האם לא יצא הזקן מדעתו?"

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור במפורש, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא הדרך היחידה.

כתוב: "והליטווא"ק אחריו, אף כי כבר עלה על לבו דבר-בליעל, כי הרבי צדיק הוא ביום וגזלן בלילה..."

פירוש אפשרי (פרשנות): זו המחשבה של הליטאי, לא עובדה. המספר נותן לנו לראות את החשד שלו כדי שנחשוד יחד איתו, וכך הסוף מפתיע יותר (פרשנות של מבנה הסיפור).

כתוב: "ובאותם הבגדים התלבש הצדיק"

פירוש אפשרי (פרשנות): התחפושת מסתירה את מעמדו של הרבי. אפשר לפרש: חסד אמיתי נעשה בלי כבוד ובלי שם (פרשנות).

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: הקטע מודפס, לוח, דף עבודה, מדבקות או צבעים לסימון

1. פתיחה: חזרה קצרה על השיעור הקודם. "מה הליטאי מקווה לגלות כשהוא מתחבא מתחת למיטה?" (4 דקות)
2. קריאה מודרכת של הקטע בשלוש תחנות: (1) מתחת למיטה, (2) התחפושת, (3) היער. בסוף כל תחנה עוצרים ושואלים: מה הליטאי חושב עכשיו? (14 דקות)
3. בזוגות: מסמנים בשני צבעים: מה הרבי עושה (צבע אחד), ומה הליטאי חושב או מרגיש (צבע שני). רושמים את שלושת החשדות של הליטאי. (10 דקות)
4. מליאה: איך פרץ יוצר מתח? אוספים דוגמאות (משפטים קצרים, "ו...ו...ו", השהיה, מחשבות הליטאי) ורושמים על הלוח. (9 דקות)
5. דף עבודה, וכרטיס יציאה: ניחוש לאן הרבי הולך עם העצים. (8 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה עושה הליטאי כל הלילה מתחת למיטה כדי לא להירדם?
2. תארו את הבגדים שהרבי לובש. מה הוא לוקח איתו?
3. מה עושה הרבי ביער?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הליטאי חושב שהרבי "צדיק הוא ביום וגזלן בלילה". למה הוא חושב כך? מה גורם לו לחשוד?
2. למה, לדעתכם, הרבי מתחפש דווקא לאיכר?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם מותר לליטאי לעקוב אחרי הרבי ולהתחבא בחדרו? מה דעתכם על הדרך שבה הוא בודק?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשלושת החשדות של הליטאי ושואלים: מה המספר רוצה שנרגיש בחלק הזה? (מתח, סקרנות, אולי חשד). כל תלמיד כותב ניחוש: לאן הרבי הולך עם העצים?

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. אמצעי אחד שפרץ משתמש בו ליצירת מתח: _____
2. הניחוש שלי: לאן הרבי הולך? _____

💡 הערות למורה

אם קראתם את כל הסיפור בשיעור 1, התלמידים כבר יודעים את הסוף. אפשר לבקש מהם לקרוא "כאילו בפעם הראשונה" ולהתמקד בשאלה איך הסיפור בונה מתח, גם כשיודעים מה יקרה.

למתקשים: לתת רשימה של שלושת החשדות ולבקש למצוא אותם בטקסט. למתקדמים: לכתוב פסקה מנקודת המבט של הרבי, שלא יודע שעוקבים אחריו.

📝 בדף העבודה

מתח, תחפושת וחשד: 7 שאלות על הקטע, ומחוון מלא בעמוד השני.

בסוף הדף ★ שאלת אתגר, ויש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה). בסוף כל דף: כרטיס יציאה.

מקורות

- י"ל פרץ, "אם לא למעלה מזה", מתוך פרויקט בן-יהודה: benyehuda.org/read/1121. פרץ נפטר ב-1915, והיצירה בנחלת הכלל; הנוסח העברי מובא בפרויקט תחת שמו של פרץ.

מחוון למורה

מחוון: מתחת למיטה ובדרך ליער

1. ב. כי הוא לומד מסכת בעל-פה כל הלילה ("ובוחר הוא לו איזו מסכת ולומד אותה בעל-פה").
2. שלושה מתוך: מכנסי בד לבנים, מגפים גדולים ומשוחים בזפת, אדרת-שער עבה, מצנפת שער גבוהה, חגורת עור מצופה מסמרי נחושת.
3. חולם; גזלן; מדעתו.
4. נגש אל אלון, כורת אותו בגרזן; חוטב אותו לבקעים ולגזרים; קושר חבילה בחבל, מעמיס אותה על כתפיו וחוזר לעיר.
5. למשל: "וקם, ועשׂה מה שעשׂה, ונגש אל ארון הבגדים, והוציא משם חבילת בגדים שונים". המבנה מאט את הקצב, מתאר כל פעולה בנפרד ובונה מתח: אנחנו מחכים לדעת מה המטרה.
6. תשובה אישית מנומקת. למשל: כדי שאיש לא יזהה אותו; כדי שהאלמנה לא תתבייש לקבל עזרה מהרבי; כי מעשה חסד אמיתי נעשה בסתר.
7. הליטאי צמוד לרבי, שקט ובלתי נראה, כמו צל. הדימוי מוסיף אווירה של סוד, חושך ומתח, ומדגיש שהרבי לא יודע שעוקבים אחריו.